Salâh Birsel
Şiirin İlkeleri

ADAM

Salâh Birsel Şiirin İlkeleri

ADAM

ADAM YAYINLARI
©
Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş.

Birinci Basım Ocak 2001

Kapak Tasarımı : Zeynep Ardağ

01.34.Y.0016.780
ISBN-975-418-630-8

Salâh Birsel

●

Şiirin İlkeleri

ŞİİRİN İLKELERİ

Bu ilkeler 1947 yılında "Yeni bir Şiirin İlkelerine Doğru" adıyla "Sanat ve Edebiyat Gazetesi"nde yayımlanmaya başlanmış, sonra da çeşitli adlar altında parça parça, "Varlık", "Edebiyat Dünyası", "Kaynak", "Yeditepe", "Beş Sanat", "Pazar Postası", "Yazı" ve "Nokta" dergilerinde çıkmıştır.

Kitap olarak, 1952, 1954, 1976, 1986 yıllarında dört kez basımı yapılmıştır.

İLKELERE BAŞLARKEN

Bu kitapta, şiir sözcüğüyle, bütün söz sanatları kavranılmak isteniyor.

Böyle bir görüş sanatları beşe ayıran ve en üste de şiiri yerleştiren Hegel'in anlayışına da uymaktadır.

Gerçi edebiyat sınırları içinde yer almış bulunan tiyatronun, bağımsızlığını ilan çarelerini araştırdığı şu yıllarda, böyle bir toptancılık bazı karışıklıklar doğurmaya elverişli bulunabilir. Ama nedir; roman, şiir, hikâye ya da tiyatro alanlarında geçer akçe olan kurallar öyle birbirlerinden pek ayrı şeyler değillerdir.

İlkeler yazılırken, gerçeğin varlığını hiçe sayan sanat anlayışlarıyla, "çok kişisel" denilebilecek düşünce oyunlarına kapılmamağa çalışıldı. Bunun için; edebiyat ürünleri hiç gözden uzaklaştırılmadı ve varılan yargıların, sonradan şiir örnekleriyle doğrulanması yerine, şiir örneklerine dayanarak yargılar vermek yoluna gidildi.

İlkeler, sanatı sadece "öz" sanıp da şiiri, konusuna bakarak değerlendirmek isteyenlerin yanlış görüşlerine karşı çıkmak için düzenlendi denilebilir.

Yaygın hale konulmak istenilen şudur

Şiir bir bütündür. Şiirin kendisinden ayrı olarak, ne konusundan, ne anlamından, ne özünden, ne sözcüğünden, ne kalıbından, ne de biçiminden açılabilir.

Ama bu, şiir, konusu, anlamı ve özü olmayan nesnedir demek de değildir.

Bu kitabın üzerinde durduğu düşüncelerden biri de şiirin bir zekâ işi olduğudur.

Bu yüzden, birçok ilkelerde, şiirin, bir matematik problemi çözümündeki zekâya eş bir çabayla dokunduğu açıklanmak istendi.

"Duygulu şair"den "usta şair", "lirik şiir"den de "zekâ şiiri" anlaşılması gerekeceğinin belirtilmesi bundandır.

Bu kitapta bir de şu kabul ettirilmek isteniliyor

Sanat modadır.

Şu var ki; her sanatın kendi çağını yaşadığı ve yüzyıllara aktarılmış yapıt diye belledıklerimizin, gerçekte, kendi çağlarından öteye uzanamadıkları düşüncesi birçoklarının bağırtılarını uyandıracaktır.

Bu gibilere şu sorulabilir :

Modası geçmeyecek yapıt gözüyle baktığımız Leyla ile Mecnun*'u,* Harname*'yi, o kadar uzağa gitmeyelim,* Finten*'i,* Araba Sevdası*'nı bugün kaç kişi okumaktadır?*

İlkelerde; sanat ürününde, açıklık ve seçiklik bulunması düşüncesi de savunulmuş ve şiirlerine birtakım çın çınlı dizeler sokuşturan şairlerin hayal yoksulu sayılacağı söylenmiştir.

Bu kitap, okuyucu, eleştirmen ve edebiyat tarihçilerinin sanat kitapları karşısındaki kayıtsızlığına da yana yakıla parmak basmış, bunların, şiiri, sanat dışı ölçülerle kantara vurduklarını ortaya çıkarmağa çalışmıştır.

Öte yandan; sanatçının durumu da gözden geçirilmiş ve sanatçının ilkin ne yaptığını bilmesi gereği öne sürülmüştür.

Bunun için; ozanlar şiir üzerinde kafa yormağa itelenmiştir.

Şiirin okullarda öğrenileceği ilkesi ile Hugo'nun bir oyunundan ve Picasso'dan laf açan ilkeler bu düşünceyi bütünlemek için yazıldı.

Bu ara; şairin, her şeyden önce, yolunun değişik olmasına çalışması öğretisi de ele alındı ve şair, sanatın moda olduğunu söyleyen ilkenin bir sonucu olmak üzere, "yeni bir beğenisi olan adam" diye tanımlandı.

Dikkati, şu noktaya da çekmek isterim

Bu ilkeler, sanatçıya sanatın kapısını açacak yolları belletecek değildir.

Böyle bir yolu hiçbir Poetika, *hiçbir* Estetik *kitabı öğretemez zaten.*

Ama bu ilkeler, ozanı kendisini bayağı*'dan,* şiir – olmayan*'dan sakınmağa götürürse en büyük işi yapmış olacaktır.*

Giderek, bu ilkeler kitabının bir düşüncesi de şiiri sevmeyenlere şiiri sevdirmektir denilebilir.

10 Aralık 1951

İLKELER

BUGÜNKÜ SANAT NE YAPIYOR?

Sanat, yüzyıllar yüzyılı sanat, birtakım sorulara karşılık vermeğe savaştı.

Bugünkü sanat, bugünkü şiir ise kendi özü üzerine kurulu bir sorudur.

ŞAİR KİMDİR?

Şair yeni bir beğenisi olan adamdır.

Buna ise bir yoldan, bir eğitimden, durun durun, bir öğretimden geçilerek varılır.

Ama bugün ne bu beğeniye, ne bu yola, ne de bu eğitim ve öğretime kulak asan var.

YENİ SANATI BEĞENMEYENLER

Yeni sanatı beğenmeyenlerin eskisini gerçekten beğendikleri de çok su götürür.

Nedir, Fuzulî'nin Nedim'in bugün bizi saracak yanları olmadığını düşünmek bu düşüncesiz yaşama alışmış adamları haklı olarak yormaktadır.

Sonra bu baylar bilirler ki, yüzyılların kurallarına boyun eğmek anlayışlı görünmenin abece'si yerinedir.

O duruma geldik.

Artık herkes kendini sanatçıdan daha zeki, daha uyanık sanabiliyor.

Bunlar sanatçıya yol göstermek, akıl vermek konusunda işi yüzsüzlüğe vardırdıkları gibi küfür için hiçbir fırsatı da kaçırmıyorlar. Hele adlarının sonuna "Dayan, Vur, Kır" gibi birtakım korkutucu eklemeler yapmak açıkgözlülüğünü göstermiş olanlar, sanatçının alınyazısını kendi ellerinde tuttuklarını söylemekten, hiç mi hiç, çekinmiyorlar.

ŞİİRE GİDEN YOL

Şiiri ele geçirmek isteyen her okuyucu ona bir değil, birçok yollardan sokulmağa çabalamalıdır.

Kimi şiirler ilk anda soğuk gibi görünürlerse de başka yönlerden araştırıldıklarında içimizi hemen de ısıtıverecek güçte çıkarlar.

Şiire giden yolun ya da yolların çetin ya da belirsiz olması, şiirin değerini azaltmak şöyle dursun, usta bir sanat anlayıcısı katında hazların en tadılmaz olanı yerine geçer.

Bir şiirin bütününden çıkan hüzün, o şiirin konusundan çok ayrı bir etkene dayanır.

Kıvrak ve şen bir konuyu geliştiren bir şiirden, bir hüzün havasının fışkırdığı çok görülmüştür.

İşte Ziya Osman Saba'nın "Orda da Geçiyor Günler" adlı şiiri

Orda da geçiyor günler...
Duyar gibiyim, orda da,
– Her an ömrüm tükenirken –
Orda belki bir adada
Geçiyor özlenen günler.
Geliyor ta uzaklardan,
O benim olan diyardan
Kulağıma kadar sesler,
Ve içimden diyorum ben,
Geçiyor ruha denk günler.
Yalnız renk ve ahenk günler.
Bir titreyişle arada
Sesleniyor bir çıngırak.
Her ses uzak, uzak, uzak...
Her ses sanki bir gülüştür.
Her ses şarkı ve öpüştür...
Ah, şu ufkun arkasında,
Sonsuz bahar havasında,
İşitiyorum kuşların
Kuşların ötüştüğünü
İşitiyorum bir narın

Çatlayarak düştüğünü...
Orda da geçiyor günler,
Geçiyor beklenen günler,
Geçiyor gelmeyen günler...

Doğrusu, bu şiirde, hiçbir okuyucu, iç açan bir hava bulunduğunu ileri sürmeğe kalkışmayacaktır. Oysa şiirin konusu karanlık ve gönül bunaltıcı olmaktan ne kadar da uzaktır.

HUGO'NUN BİR OYUNU

Öyle her şeyi beğenivermenin akıllı, uslu kişilerin harcı olmadığını sezinlemiş kimi edebiyat adamlarının yeni bir şiirin ilkeleri adına ileri sürülen bu ince sözlere güleceklerini sanırım.

Bunlara ben de uzun uzun güldüm.

Ama nedir, bir şeyi elde etmek uğruna katlanılacak yol bundan başkası olmasa gerek

Niyet, her vakit yapıttan önce gelir.

Hele kimi zaman, Hugo'nun bir oyununda olduğu gibi, niyet belirir de, niyeti gerçekleştirecek olan yapıt ortalıklarda görünmez.[1]

(1) Burada Hugo'nun *Cromwell* oyununa ışık yakıyorum. Gerçi yapıtın önsözü yazarın niyet ve istemini ortaya koymak bakımından pek önemli gerçekler taşırsa da, oyunun kendisi bir şey, daha doğrusu hiçbir şey değildir. Ama Hugo bu oyununda yapamadığı şeyi daha sonraki yapıtlarında gerçekleştirmiş ve 1830'da *Hernani*, 1831'de de *Marion de Lorme* ile *Cromwell*'in önsözünde açığa vurduğu tutumu zafere ulaştırabilmiştir.

Niyet dedik.

Kimi de buna tutuluyor ve sanatçının düşüncesine arka çevirip varılan sonuçla yetinmeğe savaşıyor.

Gerçi sanatçının tutmak istediği yol kimi zaman insanı pek ilgilendirmezse de bilinmesi zarar da vermeyebilir. Üstelik bundan sanat ürünlerine düşünce gözüyle bakmak gibi yeni bir haz daha elde edilir ki, bu da hiç küçümsenmeğe gelmez.

Bugün Picasso, Braque gibi ressamlar büyük adına erişmişlerse bu onların, boya ya da seramiklerinin şöyle ya da böyle oluşundan değil, tuttukları yolda anlayışla ilerlemelerindendir.

Sanatçı ilkin ne yaptığını bilmelidir.

JEAN COCTEAU'NUN ŞİİR TANIMI

Artık kimseyi tersine inandıramazsınız.

Düşünce ve sanat adamlarının en ululari öyle buyurmuş : Şiir açıklanamaz.

O ünlü Fransız yazarı Jean Cocteau şiiri tanımlama pahasına şairi Tanrı'nın huzuruna çıkartıp da Tanrı'ya tren kazalarının nasıl açıklanabileceğini sorduğu vakit Evren Yaratıcısının :

– Tren kazaları açıklanmaz, duyulur, yollu karşılığı kendisini son derece memnun eder.

Denilebilir ki, bu tür bir anlayış şiiri en az yüzyıllar boyunca karanlık bir ormanda sürüklenmeğe götürmüştür.

Hayır şiir açıklanabilir.

Ama bunun için şiire Jean Cocteau'nunkinden çok ayrı bir gözle bakmak gerekir.

Ona da tren kazalarının ne olduğunu değil ne olmadığını araştıran bir görüşle varılabilir.

Böyle ters bir yöntemle çalışmaya katlanacak bizim minare kırması eleştirmenlerimizden yakında şöyle bir yargı bekleyebiliriz :

– Şiir maydanoz değildir.

Ama bu tanım ne kadar güldürücü olursa olsun, ünlü bir edebiyat ve bilim adamımızın(!) sözünden, o "Şiir ufuklarda yükselen nazenin bir balondur" sözünden daha güldürücü değildir.

ŞİİR VE MATEMATİK

Bir şiir yalnız o şiire giren değil, bir de girmeyen sözcüklerden meydana gelir.

Bu deyiş ilk anda saçma gibi görünürse de ozanı biçimci bir görüşe ve sözcüklerin şiire girmeden önce birbirleriyle yeter derecede çarpışması düşüncesine çağırması bakımından dikkatle ele alınmalıdır.

Bir şiirin güzelliği kendi dışında bıraktığı sözcüklerin sayısıyla doğru orantılıdır.

OKUYUCU DENEN GÜÇ

Bir şair şiirlerinin beğenilmemesine pek dikkat etmelidir. Çünkü sağduyusuyla hareket ettiğini sandığımız o okuyucu denen güç, yargılarını hep eldeki ölçülere göre yapar ki, bu sese kapılan her sanatçı yeni adına hiçbir şey getirememek zorunda kalır.

ŞİİRİ ARATMAYAN DİZE

Bir dizenin tek başına çok şey anlatacağını pek sanmıyorum.

Bir dizenin güzelliği ya da sağlamlığı ancak kendisinden önceki ve soraki dizelerle belli olabilir. Gerçi

"Varsın gönül aşkınla harap olsun efendim" gibi bir başına bütün etkisi yapan dizeler de vardır ama bunların başka dizeleri aratmayışı da pek pek iki üç okuyuşu geçmez.

BALIKTAN SONRA YEM

Kimi ozanlar şiirlerinde dizeleri ana bir dizeyi düzmek için yem olarak kullanıyor.

Bunun yararsızlığı açıksa da şiire bir kıvraklık verdiği düşünülebilir.

Ama çokları bu işi o belli dizeden sonraya bırakıyor ki bu, onları, yemi, balığı tuttuktan sonra kullanan balıkçının yürekler acısı durumuna sürüklüyor.

GERÇEĞİN İKİLİĞİ ÜZERİNE

Sanat alanını saran gerçek, her gün içinde bin çeşit olay çalkalanan yaşamın gerçeğinden başkadır.

Madde ve ruh dünyasının gerçeği, birçok mantıksızlıkları, çılgınlıkları, düşüncesizlik ve bayağılıkları barındırabildiği halde, sanat ürünü daha ölçülü gerçek ardından koşmak, gerçeğin bir kez görünmüş olanından çok, her zaman ve her yerde yinelenecek olanını araştırmak zorundadır.

Bu, sanatın temel ilkesidir.

Yaşamın hiçbir şey öğretmek, anlatmak istememesine karşılık sanatçı okuyucuyu sözlerine inandırmakla yükümlüdür. Bu yüzden o, yapıtının hazırlıklarını bütünlerken mantık yasaları çerçevesinde geçen ya da o sanıyı veren olayları seçmek yoluna gider.

Sözgelişi, Danimarkalı Prens'in çılgınlığını ya da bilgeliğini anlatan oyunda, son perdenin yüreğimizi bunaltması, o kral döşemelerini kirleten cinayetler zincirinin yaşam içinde benzeri olmamasından değil, oyundaki gerçeğin kendisini yaşamdaki gerçekten kurtaramamış bulunmasından ileri gelmektedir.

Yoksa, Clodius'ün sarayındaki bıçaklamalara, biz, her gün, çevremizde, hem de daha toplu olarak rastlamaktayız.

Kimi sanatçı, yazılarına kendini karıştırmakla sanat alanındaki ününü yitireceğinden işkilleniyor.

Bu yüzden bu gibiler hep başkalarından laf açmak yolunu seçiyorlar.

Oysa, Montaigne, Gide gibi, yüzyıllara aktarılmış sanatçılar başarıya kendilerinden söz etmekle uzanmışlardır.

Demek yol bir değil.[2]

(2) Bu yollardan hangisinin daha verimli olduğu sorusuna gelince; bunun karşılığı, benim gibi güçsüz bir sanatçının harcı değildir. Yalnız ne var; bu yolların birinde yürüyen her insan zaman zaman kendini öteki yolun üzerinde de bulabilir ki bu da o yolların birbirlerinden pek ayrı şeyler olmadıklarını ortaya koymağa yarayabilir.

KONUŞMA VE YAZI DİLİ

Konuşma dili yapmadır.

Yani patavatsızlıkla başı hoş değildir.

Ama gene de onun doğal olduğundan ve yazı diline kaynaklık yaptığından laf açılıyor.

Bu, sanatın özüne karşı işlenmiş bir suçtur.

Düşünce olmağa yönelen her tümce bir kalıbı, bir düzeni belirler. Bu kalıp ise konuşan ya da yazan adamı birtakım kuralları göz önünde bulundurmaya götürür.

Doğrusu, doğal sözcüğüyle bu kuralların zihnin dışında da meydana gelebileceği anlatılmak isteniyorsa bunun bir noktaya kadar iler tutar yanı bulunabilir. Ama o zaman da düşünceye dayanmayan bir düzene, bir deyiş biçimine nasıl güvenle bakılabileceği sorunu ortaya çıkıyor demektir.

Gerçeği şu ki, konuşan adam konferansçıdır, söylevcidir, sözcüklerini seçerek, bilerek kullanan kişidir. O, Molière'in güldürüsündeki gibi "Nikol, getir benim terliklerimi" diyen ölçü ve düzen fukarası değildir.

Konuşma dilinin yazı dilinin yasa ve kurallarına uyarak meydana geldiği benimsendikten sonra konuşma diliyle yazı dili arasında kuruluş bakımından bir ayrılık gözetmek ve birinin ötekinden çıktığını düşünmek elbet gereksiz olacaktır.

Gerçi konuşma dili zaman zaman, yüz, el, kol, baş ve beden işaretleriyle bütünlendiği için daha hareketli, daha dolgun biçimler altında görünebilirse de bunu, onun yazı dili kurallarına baş eğmeyeceği anlamına almamak gerekir.

ZEKÂ ŞİİRİ

Çokları da şiirde, zekânın kendini belli etmesine tutuluyor. Oysa bir şeyi belli olan şiirde zekânın varlığından çok yokluğuna inanmalıdır.

Birçoklarının, lirik şiir, gönülden dökülen şiir diye bağırlarına basmak isteyecekleri Ahmet Muhip Dranas'ın "Olvido" şiirinden aldığım şu parça, gerçekte, uzun düşüncelerden, uzun uğraşlardan sonra, bir matematik probleminin çözülmesi için gerekli çabaya eş bir zekâ ile düzülmüştür.

Söylenmemiş aşkın güzelliğiyledir
Kâğıtlarda yarım bırakılmış şiir;
İnsan yağmur kokan bir sabaha karşı
Hatırlar bir gün camı açtığını,
Duran bir bulutu, bir kuş uçtuğunu,
Çöküp peynir ekmek yediği bir taşı...
Bütün bunlar aşkın güzelliğiyledir.

Aşklar uçup gitmiş olmalı bir yazla
Halay çeken kızlar misali kol kola
Ya sizler! ey geçmiş zaman etekleri
İhtiyar ağaçlı kuytu bahçelerden
Ay ışığı gibi sürüklenip giden;
Geceye bırakıp yorgun erkekleri
Salman etekler fısıltıyla nazla.

Yığınlar yani sanata bir eğlence gözüyle bakanlar sanatı çokluk cılız yaratmalardan izledikleri için önlerindeki örneklerin berisinde kalmış olan yeniliğe varmakta bir hayli zorluk çekerler.

Yeniliğin anlaşılması ve benimsenmesi çok sonra, onu sezip yığınlara tanıtan birkaç uyanık eleştirmenin ya da bu yaklaştırma işinde çıkarı bulunan edebiyat simsarlarının ortaya çıkmasıyla gerçekleşebilir.

Kimi zaman yeniliği getiren şairin, sözgelişi favori modasını yaymış bulunması gibi sanatla hiç ilgisi olmayan bir nedene dayanarak üne kavuşması da bu yeniliğin kabul edilmesinde rol oynayabilir.

Bunlardan şu sonuç çıkar ki, yeniliğin, yeni bir sanatın ya da daha genel olarak sanatın anlaşılması öyle sağlam temeller üzerine oturtulmuş değildir. Sanat alanında kullanılan yöntemler tecim alanını dolduran buyrukların, yargıların hemen hemen tıpkısıdır. Yani orda da kötü paranın iyi parayı kovduğunu açıklayan Grasham yasası gereğince kötü şiir iyi şiiri ortadan kaldırmaktadır. Orada da edebiyat simsarları, büyük eleştiri kurumları, roman toptan satış depoları, aktarmacı şairler birliği piyasanın dizginlerini avuçlarında sıkmakta ve piyasayı bozacak kitapların sürümüne ya da meydana çıkmasına engel olmak için aralarında her türlü kartel ya da tröst kurmaktan çekinmemektedirler.[3]

(3) Ekonomi bilimi sınırları içinde geçer akçe olan "Grasham Yasası"nı edebiyat alanına aktarmayı düşünen ve kötü şiirin iyi şiiri kovduğunu belirten ilk ben değilim. Benden önce, Nurullah Ataç, bir yazısında, bu düşünceye dokunmuştu sanıyorum.

ŞİİR SANATI

Şiir sanatı.

Kimi şair bunu bir sorun olarak benimsemek istemiyor, bu yüzden de şiirleri bir çeşit boşluktan ileri geçemiyor.

Oysa şair her şeyden önce işinin adamı olmağa bakmalı Gerisi laftır, karaçalmadır.

Evet, evet, "Duygulu şair" demek de "Usta şair" demeğe varır.

SANATTA BAYAĞILIK

Bir sanat ürününün başarısızlığı bir noktaya kadar hoş görülebilir.

Ama sanatta bayağılık hiçbir türlü bağışlanmaz.

ŞİİRDE ANLAMIN YERİ

Doğrusu şiirin hiçbir anlamı olmaması değil, şiirin bu anlamı bağırmaması gerekir.

Anlamın şiirde öyle pek önemli şeylerden olmadığını galiba Haşim söylemiştir.

Sonradan Nurullah Ataç bunu yaygın hale getirdi.

Ama Haşim bunu daha çok Yahya Kemal'in şiirini güç bir duruma sokmak için yapıyordu.

ROUSSEAU'NUN ZAMANINDAKİ AHLAK

Jean Jacpues Rousseau "Yeni Heloise"ı niçin yazdığını açıklarken

"– Zamanımın ahlakını gördüm de bu mektupları yayımladım," der.

"– Zamanımızın şiir anlayışlarını, şiir çalışmalarını gördüm de bu iç dökmelerini yayımladım."

ÇEŞNİ ÜZERİNE

Kimi adam yazdıklarında bir çeşni bulunduğunu söyleyerek kendini sanatçı diye ileri sürüyor.

Özelliğin şiire değer verdiğine hadi ses çıkarmayalım ama çeşninin ne işe yarayacağı pek kestirilemez.

Çeşni.

Birçoklarını yanlış yola iteleyen bu olmadı mı?

Şunu öne almak isterim :

Okuyucularımdan kimileri bu satırları okumak yorgunluğuna katlanır da benim sanat ürününü bütünüyle kavramak isteyişimin yanı sıra zaman zaman parçanın güzelliğiyle de ilgilendiğimi görürlerse, bu onları şaşırtmamalıdır.

Doğrusu, yalnız minare, yalnız kubbe olarak Süleymaniye'nin bir şey ortaya koyacağı ileri sürülemez. Ama birliğe ulaşmış bir düzen içinde görüp sevdiğimiz o ünlü cami bizim kubbesine, sütunlarına ya da minarelerine bir başına tutulmamıza ve onları bütünün içinden sıyırarak düşünmemize hiç mi hiç engel değildir.

SANAT YARATMALARI VE ERİŞİLMEZ ÜLKÜLER

Okuyucular bir de iyinin kötüyü yere çaldığını, doğruluğun sonunda armağan aldığını, âşığın yavuklusuna kavuştuğunu anlatan yani yaşamda bile benzerlerine çok güç rastlanan ve belki de rastlanmadığı için hoşa giden birtakım olayları kendine konu edinen yapıtlara biterler. İnsanın geleceğe doğru fırlatılmış bir varlık olduğu göz önünde tutulursa, onun birtakım erişilmez ülkülerle dolup taşması, gerçekleri kalıplarından taşırarak kavraması benliğinin bir yanı olarak kabul edilebilir.

Kuşku yok ki, insan aklı, çalışmalarını, ileri doğru atılımlarını hep erişilmez ülküler yönünden düzenleyebilir.

Ama bir yapıtta bu Zümrüdüanka türünden ülkülerin gerçekleştiğini görmek ya da görmemek ne denli doğrudur?

İşte sorunu bu noktaya itelemek gerek.

YIKILAN ŞEY

Yıllar yılı yıkılmaya çalışılan şudur :
– Şiire her sözcük giremez.
Geriye bir de şunu öğrenmek kalıyor :
– Ustalık her sözcüğü kullanmakta değil sözcükleri iyi bir biçimde kullanabilmektedir.

YENİ SANAT

Çoğu insan yeni'ye yukardan bakıyor.

Yukardan bakmayan bir azlık ise bunun niçin eskiye benzemediğini soruyor.

Ben yazılarında açıklık ve seçiklik bulunmayan yazarın anlattığı şeyi kendisinin anlamış olacağından da kuşkulanırım.

Şiirlerine birtakım çın çınlı düşler sokuşturan ozanlar da bu yüzden hayal yoksulu sayılmalıdır.

Düş gücü zengin olan şairin imgelerini ışıklı bir temel üzerine oturtması işten bile değildir.

BÜYÜK ŞİİR

Bir büyük şiirdir gidiyor ve kimi ozanlar büyük şiir yazamamakla suçlanıyor.

Bu büyük sözcüğüyle ne anlatılmak istendiği pek belli değildir.

Çoğu zaman iri iri lakırdılar etmek ve şiirin anlamını bulandıracak bir sürü karanlık sözcüğü dizeye sokmak böyle bir şiire temel diye gösteriliyor.

İlkellik ya da karışıklık nasıl şiirin niteliğinden değilse büyük ya da küçük şiir yazmak da öylece şiirin yabancısıdır.

Bir şiirin büyük olması, konusuna değil yapısına bakar.

Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Abbas" şiiri her insanın kolayca duygulanıvereceği konuları sömürmemiş ve şimdilerin modası olan birtakım irikıyım sözcüklerle kılavuz süslere yüz vermemiş bulunmasına karşın büyük şiirdir gene de

Haydi Abbas, vakit tamam;
Akşam diyordun işte oldu akşam,
Kur bakalım çilingir soframızı;
Dinsin artık bu kalp ağrısı,
Şu ağacın gölgesinde olsun;
Tam kenarında havuzun.
Aya haber sal çıksın bu gece;
Görünsün şöyle gönlümce.
Bas kırbacı sihirli seccadeye,
Göster hükmettiğini mesafeye
Ve zamana.
Katıp tozu dumana,

Var git,
Böyle ferman etti Cahit,
Al getir ilk sevgiliyi Beşiktaş'tan;
Yaşamak istiyorum gençliğimi yeni baştan.

ŞİİR VE DÜZYAZI

Yazı dili derken düzyazı ile şiir arasına bir uzaklık koymak gerekir.

Düzyazı yapma ise, şiir yapmanın yapmasıdır.

Ama bu, şiirin musikiyle bir tutulmasını gerektirmez. Şiir ne melodidir, ne de birçoklarının sandığı gibi söylenerek yaratılmıştır.

Şiire ille bir anayurt aranmak isteniyorsa, şiir düzyazıdan çıkmıştır denilebilir.[4]

(4) Ben bu sözlerimi şiiri düzyazıya indirgemek değil düzyazıyı da şiir katına çıkarmak için söylüyorum. Bizde düzyazının hiçbir kurala bağlanmadığı ve onu meydana getiren sözcük ya da tümcelerin yerlerini değiştirmekle ya da kimilerini ortadan kaldırmakla bir şey yitirilmeyeceği yaygın bir sanı olarak belirmektedir. Kötü sanatçıların yapıtlarını gözden geçirmekle edinilen bu sanının ne kadar yanlış olduğu Nurullah Ataç, Falih Rıfkı Atay, Abdülhak Şinasi Hisar gibi yazarların yapıtları incelenmekle, ama gerçekten incelenmekle meydana çıkabilir.

ÜSLUP ÜZERİNE

Üslup için "Basit birtakım şeyleri karışık bir biçimde söylemektir" diyenler cambazlık yapıyorlarsa "Karışık birtakım şeyleri basit bir biçimde söylemektir" diyenler cambazlığın daha büyüğünü yapıyorlar.

Bu anlayışların ikisi de, şairi, deveyi hendekten atlatmaya değil, hendeği deveden atlatmaya götürür.

Gerçekte üslup bir şiirden, bir tablodan, bir heykelden çıkan anlamın ta kendisidir. Bunun da basitlik ya da karışıklıkla alışverişi olmayacağı kolayca görülmelidir.

Basitlik ya da karışıklık henüz bütün haline varmamış taslakların, karalamaların konusu olabilir ancak.

Şiir ülkesinde sayı'nın geçerliği yoktur.

Şiirlerine bir sürü sözcük doldurmağa kalkan şairler bunu hayallerinin genişliğinden çok kısırlığından yaparlar.

Düşüncelerinde renk ve canlılık bulunduğunu sezinleyen sanatçılar, bu renk ve canlılığı dizelerine, sözcüklerin sayısına bağlı kalmadan, aktarmaya çalışmalıdırlar.

Gerçeği şu ki, Hamlet'in sözcükler karşısındaki şaşkınlığı sözcüklerin tümünden yani yapıttan gelen bir şaşkınlıktır, tek sözcükten değil. Tek sözcüğün şiirde adı okunmaz.[5]

(5) Benim "Dünya İşleri" adıyla giriştiğim üç şiir denemesi bu konuda acı bir örnek olarak ele alınmalıdır. Ben o şiirlerde dünya insanlarını saymaktan başka bir kaygı beslemediğim için sonunda eriştiğim sonuç yürekler acısı oldu. Eğer o şiirlerle vermek istediğim kalabalık ve sonsuzluk duygusunu şiirin yapısına dayandırabilseydim çok daha elverişli dizelere ulaşırdım herhalde.

SÖZ OYUNLARINDAKİ TEHLİKE

Mecazlar olsun, benzetmeler olsun yani bir nesneyi başka bir nesneyle anlatmak sanatı zekânın aşağı değil yüce bir katını gösterir.

Zekâ ileri doğru atılışlarını ancak bu düşünce alıştırmaları, düşünce oyunlarıyla sağlayabilir.

Doğrusu sağduyusuna kulak veren her sanatçı bunların gereğini kötülemekten kendisini uzaklaştırmaya çokça dikkat eder.

Ama nedir, benzetmeler, sıfatlar karşısında uyanık bulunulmazsa yapıt tümüyle tehlikeye düşmüş de olabilir.

Jean Cocteau'nun şaire vebadan korkar gibi sıfattan çekinmeyi öğütlemesi işte bu uyanıklığa işaret içindir, yoksa kimi şairlerimizin sandığı gibi sıfat kullanmamak için değil.

Sabahattin Kudret'in şu

> Uzundur direkleri gemilerin
> İnsanları mahzun.

dizelerinde de görülen özelden genele geçişlerin ise çokluk şiirde canlılığını yitirdiği kolayca düşünülebilir.

Ama usta bir sanatçının elinde bu genellemeler dokuncalı olmak yerine yararlı olmak yolunu tutmakta hiç de gecikmez sanırım.

Zaten bir ozanın yapacağı en akıllı iş, bu ve buna benzer tehlikeleri bütün söz oyunları karşısında duyabilmektir.

Kimi okurlar da bu ilkelerin orta malı düşünceleri aşamadığına tutulursa onlara karşılığım şudur :

– İlkin bildiğimizi iyi bilelim.

Doğrusu bizim bildiğimizi bildiğimiz bile çok su götürür.[6]

(6) Şimdi ben bu ilkelerin orta malı düşünceleri aşamadığını söyledim ya, artık birinin çıkıp, "İşte bunu kendi de itiraf ediyor," diye benim bu yazdıklarımı aşağılaması yakındır. Bu bakımdan Cenab'ın, "Bu memlekette fazla bendeniz demeyin, inananlar çıkar," demesi bir peygamber sözü olarak görünüyor.

LİRİK ŞİİR

Kimi sanatçı da "Ben lirik ozanım" diye övünüyor.

Bugünkü günde içtenliğe ulaşmış kimi şiirler lirik adına bağlanabilir. Buna diyecek yok.

Ama bu sözcük çokluk birtakım karanlık söz oyunlarına karşılık tutulmaktadır.

Elbet şiirin böyle belirsiz ve yararsız terimlerle açıklanmasına akıl erdirilemez.

Doğrusu "Ben hesap bilir bir saymanım.", "Ben siyah deri-li bir zenciyim." tümceleri "Ben lirik ozanım." sözünden daha saçma değildir.

ÇELİŞKİ ÜZERİNE

Kimileri bir yazıyı içinde çelişki bulunup bulunmadığına göre değerlendiriyor.

Oysa güzel bir yazı, gerçekten güzel bir yazı, birtakım çelişkilerin karmasından başka bir şey değildir.

DEĞİŞMEYEN SANAT

Bir şair her şeyden önce yolunun değişik olmasına çalışmalıdır.

Geçen zaman boyunca şiir, sanatçılarının hep aynı yolu seçmeleri yüzünden hiç değişmemiş ya da pek az değişmiştir.

SEÇİLMİŞ BİÇİM

Şiir, biçimler içinden bir biçimdir.
En olgun biçim değil.
Bizde, tam olduğu düşüncesini uyandıran Behçet Necatigil'in şu :

Çekelim üstümüze
O eski yalnızlığı,
Ufukta gün sönüyor,
Asfaltta, gerimizde
Taksilerin çığlığı,
Çarklar dönüyor.

dizeleri bile yüzde yüz çok daha başka, çok daha değişik bir yapıyla örülmüş de olabilirdi.

GÖNÜL AKLI

Bilinç verilerinin duyu verileriyle pek öyle ilişiği bulunmadığı yerleşmiş bir kam olarak görünmekle lirik şiir yazanların alışverişlerinin de zihinle değil, gönülle olabileceği sanılmaktadır.

Bu düşüncenin savunucularından Fransız şairi Max Jacob *Genç Bir Şaire Öğütler* adlı kitabında lirikliğe kaynak olarak bilinçaltını gösterirse de bunun denetimli bir bilinçaltı olduğunu da belirtir.

Bizce bilinç verilerini en süzülmüş, en arınmış duygular diye kabul etmek ya da gönül coşkularına aklın coşkuları gözüyle bakmak konuya yeni açılar kazandırabilir.

Pascal'ın "Gönül aklı" deyimiyle anlatmak istediği de aşağı yukarı bu olsa gerek.

SÜTTEN DUYULAN ESTETİK HAZ

Şairin kaygılarından biri de şiirinin yaşamla dolup taşması olmalıdır.

Yaşam.

Jean - Marie Guyau'nun bir bardak sütte bile estetik hazdan laf açması bu yaşamın değerine işarettir.[7]

(7) Bir yapıtın yaşamla dolup taşması için ozanın çok, ama pek çok yaşamış olması, yani birçok şeylerle burun buruna gelmesi gerekir. Alman şairi Rilke, *Malte Laurids Brigge'nin Notları*'nda bakın bu konuda neler yazıyor "İnsan bir dize için birçok şehirler, adamlar ve eşyalar görmeli, hayvanlar tanımalıdır. Kuşların nasıl uçtuğunu sezmelidir. Küçük çiçeklerin sabahları hangi kımıldanışlarla açtığını bilmelidir. Bilinmeyen semtlerdeki yolları, beklenmedik raslantıları; acayip ve tuhaf başlayan çocukluk hastalıklarını; sessiz, kapanık odalarda geçen günleri ve deniz kıyısındaki sabahları; denizi; denizleri; üstümüzden esen ve bütün yıldızlarla uçan yolculuk gecelerini düşünebilmelidir. Bütün bunların hepsini düşünebilmek de yetmez. İnsanın, birbirinden ayrı birçok sevda gecelerine ait anıları olmalıdır; doğuran kadınların haykırışlarına ait, içine kapanan, hafif, beyaz, uyuyan loğusalara ait anıları olmalıdır. Ama, hem de can çekişen kimselerin yanında oturmuş bulunmalıdır; kesik kesik gürültü duyulan, penceresi açık odada ölülerle durmuş olmalıdır. Ve insanın anıları olması da yetmez. Anılar çoksa onları unutabilmelidir, ve insanın, anılar gelecek diye beklemekte büyük sabrı olmalıdır. Çünkü anılar da henüz, o değildir. Anılar, ancak hücrelerimizde yerleştikleri, bakış ve hareketlerimizde okundukları, isimsizleştikleri ve artık bizden ayırt edilemedikleri zaman, işte ancak o vakit, umulmadık bir saatte, bir dizenin ilk sözcüğü, anıların ortasından ve anılardan doğar."

ETRAFA BUYURAN ÜSLUP

Sanat üslup değildir, derler ya inanmayın.

Sanat bal gibi üsluptur.

Ama üslubun bir tehlike olmaya varmaması gerekir elbet.

Sanat ürününün dokuması dışına fırlayan, onu zorlayan, onun üstüne çıkıp etrafa buyurmaya başlayan üslup çokluk sanatı öldürür.

YÜKSEK SESLE OKUYUN

Necati Cumalı dördüncü şiir kitabını ilan ediyor Yüksek Sesle Okuyun.

Bu, kitap adı olarak insana bir şeyler düşündürebiliyorsa da şiirin o büyülü alanı üzerinde pek büyük gerçeklere parmak basmışa benzemez.

Şiir ne gramofonla duyurulur ne de yüksek sesle yayılabilir.

Ama gene de bu düşünceyi umursamayanlar var diyeceksiniz.

Doğru şiirin sesle birlikte bulunduğunu, ses olmadan düşünülemeyeceğini kabul edenlerin sayısı her nedense kabarıktır.

Oysa, şiirin sesle yayılması, yazılmasından çok daha ayrı bir şeydir. İkincisi baştan başa bir işçilik sorunudur. Oyunun sahneye konulması neyse, bu da odur.

NEZLELİ ŞİİR OKUYUCULARI

Şiirin sesle birlikte yatıp kalkacağı düşüncesini güdenler "Şiir yazmak" yerine "Şiir söylemek" deyimini kullanmak eğilimindedirler.

Bunlar nezleli ya da falsolu bir sesin şiirin yanı sıra bulunmasında hiçbir kandırıcı zorunluluk ileri süremedikleri gibi şiirin bir musiki olduğunu kabullenmekten de çekinmezler.

NİÇİN YEMEK YİYORSUNUZ?

Bir soruşturma açıldı :

– Niçin şiir yazıyorsunuz?

Evet niçin şiir yazıyorsunuz?

Bu sesleniş, ilk anda, insana, önemli bir konu karşısında kalınılmış duygusunu veriyor. Hele sanat üzerinde hiç kafa yormamışları meydana çıkarmak bakımından bu sorunun bir değer taşıyabileceği de düşünülebilir.

Ama sayın soruşturmacının burada küçük bir noktayı savsakladığı kabul edilmelidir.

Kimi sorular akıldan geçirilmek içindir sadece.

Bu denli soruları bir ikinci kişiye duyurmak, duyuranın zekâsına işaret sayılmaz sanırım.

Sözgelişi, niçin yemek yiyorsunuz, niçin uyku uyuyorsunuz? soruları gibi.

ŞİİRİN ALANI

İnsanın şiire zekâsıyla yaklaşması oldukça güçtür. Hele körpe yaşlarda bu, hemen hemen olanaksızdır.

Bir defa halkımız beğeni işlerinde kafanın büyük bir payı olabileceğine, kaynağı belirsiz bir önyargıyla karşı çıkmaktadır. Sonra, büyükler olsun, delikanlılar olsun, her türlü okur, şiire duyu organlarını kamçılayan bir nesne gözüyle bakmaya eğilimlidir. Onun için gerek gençler, gerekse zihnin verdiği hazzı en büyük haz diye bellememiş olanlar şiiri hevesleriyle yakalamak isterler.

Şiirin akılla kavranması çok sonra, duyuların verilerine kulak veren alışkanlıkların giderilmesi ve zekânın düzen yaratıcı ışığı altında yol alınmasıyla belirebilir.

TÜRK ŞİİRİNİN MEZBAHALIK HALİ

Bir gün bir şairin şu sözüyle irkildim :

– Ben Türk şiirine ineği getirdim.

Son 100 yıl içinde Türk edebiyatının mezbahalık halini işte bu türlü düşünenler düzenledi.

Bunlar yeni'yi İtalyan şairi Marinetti gibi çoraplarının rengine bağlı sanıyorlar.

EDEBİYAT TARİHÇİLERİ, ONLAR YOK MU?

Edebiyatta, şunu getirmenin, bunu götürmenin anlamı yoktur. Gerekli olan, iyi ve değerli bir yapıt yaratabilmektir.

Şunu, bunu götürüp getirmenin sanat olduğunu bizim edebiyat tarihçilerimiz çıkarmıştır ortaya.

Yeni konular sağladığı için Tevfik Fikret'i ozan diye başımıza saranlar da onlardır.

GERÇEK ÜZERİNE

Doğrusu bir ozanı ünden üne sürükleyecek şey gerçek yolunu görebilmektir.

O yoldan gitmek ikinci derecede kalır.

Kant sanatı yanlış yollara sürüklemek için ter döküyordu. *Yargı Gücünün Eleştirisi* adlı kitabında yüce'yi güzel'den de üstün bir değer yargısı olarak ileri sürüşü bunun açık ve seçik bir örneğidir.

ŞİİRİN UZUNLUĞU

Şiirin bir de belli bir uzunluğu olmalıdır.

Kimi şair bir iki dizeyle güzelliğe vardığına inanıyor ama gerçekte bu, ağaç yerine yaprakla yetinmek isteyen gönül yoksullarının işidir.

Şiir bir bütün etkisi yapacak nefese ulaşabilmelidir.[8]

Cahit Külebi'nin 16 dizeden meydana gelmiş olan "Çare" adlı şiiri bu ilkeye gösterilebilecek en iyi örnektir.

(8) Benim bu ilkem ilk olarak, bir dergide yayımlandığı vakit şair-oyuncularımızdan Orhon M. Arıburnu beni Sanat Dostları'nda kıstırarak tam bir saat kısa şiirlerin de güzel olabileceği üzerinde bir söylev geçti bana.

Doğrusu ben ilkemin bu türlü yorumlanacağını hiç aklıma getirmemiştim. İşin endazeye dayandığını söylemek benim gibi sanat yolunda büyük terler döken, ya da dökmek isteyen bir kişinin harcı olmasa gerek. Ben "Şiirin bir de belli bir uzunluğu olmalıdır." derken o belli sözcüğüyle yeter derecede bütünlük düşüncesini öne sürmüştüm; yoksa kısa şiirlerin de uzunlar kadar, dahası, onlardan çok daha güzel olabileceklerine inanırım.

Dahasının dahası Destan gibi uzun ya da çok uzun şiirlerin birçok tema'ları geliştirmek zorunda kalmaları yüzünden başarıya erişebileceklerini pek olanaksız görürüm. Bunlar başarıya erişseler de kendilerini bir çeşit yavanlıktan ya da yapmacıklıktan kurtarmakta hayli zorluk çekerler.

Leylâ ile Mecnun, Hüs-nü Aşk gibi destanlara bugün hâlâ başucu kitaları gözüyle bakmamız ise onların çaplarından çok, parça-güzellik'leri taşımalarından ileri gelmektedir.

Şu bilinmeli ki, ne bunlar, ne de öbür destanlar bize bütün-etki'si veremez. Bütün etki'si destanın, herhangi bir destanın özünden değildir.

Onun için derli toplu bir şair, hayatında destan yazmak gibi bir hafifliğe düşmekten kendisini alıkoymayı bilmelidir. Bir şairin tek bir konu çevresinde yazılmış birkaç güzel şiiri varsa onun bunları birtakım yapmacık bağlarla birbirine eklemeye ve sanatın özdenliğine aykırı olan destan kılığına sokmaya hiç de hakkı yoktur.

Son yıllarda edebiyat piyasasından şiirin çekilmek üzere oluşunu bu destan yazıcı ve kışkırtıcılarının artmasında aramak pek yanlış olmasa gerek.

Bu şiirin daha az sayıda dizeyle yazılabileceğini düşünmek ya da savunmak pek yakışıksız kaçar sanırım.

Bu yerlerin havası ağacığım
Bize yaramadı,
Günbegün zayıflıyoruz
Ne üst ne baş kaldı.

Sen her gün akşama kadar ağacığım
Anaya hasret, babaya hasret,
Ekmeğe, insan yüzüne,
Sokaklara hasret.

Lavanta kokuları gelir uzak mahallelerden,
Yel estikçe sıra sıra kavaklar sallanır,
Bir fakirlik, bir yalnızlık, bir gurbet
İnsan nasıl olsa katlanır.

Türkiye uçsuz bucaksız, ağacığım,
Bu yerlerin havası bize yaramadı,
Kalkıp başka şehirlere gidelim artık
Çare kalmadı.

TAKLİTÇİ ŞAİRLER

Çağları gözden geçirin, kötü ve anlayışsız sanatçıların hepten usta şairlerin paçalarına yapıştıklarını, onlara tebelleş olduklarını görürsünüz.

Bu taklitçiler en büyük hüneri kendi çaplarının üstündeki şairlerin yaratmalarını, çalışmalarını yinelemekte ya da aktarmakta bulurlar.

Aynı çağ içindeki sanat ürünlerinin gerek konu gerekse yapıtı işleyiş bakımından biribirlerini andırmaları, hele kimilerinin örnek belledikleri yapıtlardan ayırt edilemeyecek bir hale düşmeleri hep bu yaratma yetersizliğine dayanır.

Buna karşılık kellifelli şairlerin de küçük şairlere öykünmekte ya da onları kovalamakta birincilerden hiç de aşağı kalmadıkları söylenmelidir. Bunlar durumları bakımından, örnek tuttukları şiirin gerektiğinde kendilerinden aşırıldığı sanısını uyandırabileceklerini umduklarından, Tanrının günü, henüz üne kavuşmamış sanat dergilerinde pırıldayan şiirlere makas vurmayı büyük bir başarıyla sürdürürler.

Bu kutsal görevi yalnız şairlerin değil romancıların, hikâyecilerin, eleştirmenlerin katında da izleyebiliriz. Hele eleştirmenler, inceleme ya da eleştiri yapıyor yollu yorumlara zaten elverişli bulunan yazılarıyla, bu işi teknik bir konu sınırlarına ulaştırmakta pek ustadırlar. Gerçi kimi eleştirmen, düşünceyi kendisinden aşırmış olduğu genç yazarın adını yazısına almakla bir doğruluk dersi veriyora benzerse de aslında bu, kendini o genç yazarlarla karşılaştırmak ve genç yazarı yere çaldıktan sonra bir punduna getirip kendisini yüceler yücesi ilan etmek işine bir basamaktan başka bir şey değildir.

Demek, aynı çağ içine giren yapıtların birbirine benzemesi kötü sanatçıların iyileri, büyüklerin de küçükleri tam bir namusluluk ve bağlılıkla kopya etmelerinden ileri geliyor?

Hayır.

Bu taklitçiliğin yanı sıra, bir de kendi çağının güçlü, ya da güçsüz bütün yapıtlarına damgasını basan, yapıtların dokunuşunda kendisini belli eden bir dünya görüşünden, bir yaşama üslubundan da laf açmağa gerek vardır.

Ama, bu, apayrı bir sorun.

ŞİİR İÇİN OKUL

Şiir okullarda öğrenilir.

Resim de atölyelerde.

Ama bugün şiir üzerinde açıklamalara ve yorumlara girişen hiçbir okul tanımıyoruz.

Evvelleri bu, meslekte ilerlemiş usta şairlere düşermiş.

Öyleyse her şeyi bırakıp şiir okulları açalım diyeceksiniz.

Evet.

Yalnız benim bu sözlerimden o soğuk, o öğretici koşuklardan yana olduğum sanılmamalı.

Şiirin öylesi hiçbir yerde belletilmez.

Başkaları da yazdı

Sanatçı sanatını meslek haline getirmelidir.

Rönesansın kazancı, çağımızın yoksulluğu işte burdan geliyor.

MİLYONLARIN ŞİİRİ

Çokları, milyonların tiyatrosu, milyonların şiiri diye tutturmuş; sanatın yığınlara, halka seslenmesi, gerektiğini savunup duruyorlar.

Bu gibilerin ne demek istediklerini iyice bildiklerini kabul etmek hayli güç olmakla birlikte kimi noktalar üzerinde meramları anlaşılabilir.

Milyonların şiiri, milyonların sanatından laf açanlar çokluk bu deyiş üzerinde anlaşmış görünmüyorlar. Kimisi bu deyişle sanatın yığınlarca anlaşılmasını önerirken başkaları bunu, halkın dertlerini, üzüntülerini ele alan sanat diye tanımlamaya kalkışıyorlar. Bir üçüncü çeşit savunucu ise geniş topluluklarca beğenilen, pohpohlanan kitapların o geniş toplulukların dertlerini deşen yapıtlar olduğunu söylemeyi yeğliyorlar.

Aksaklık açık olarak görünmektedir sanırım.

Bir kez, milyonların ya da üçlerin, beşlerin dertlerinden laf açmak sanatın olanakları sorunuyla ilgilidir ki, bunun, sanatın değerlendirilmesi işi olan, milyonlara genişlemek işiyle karıştırılmaması gerekir.

Sonra, sanatın üç beşin mi, yoksa milyonların mı acı ve sevinçlerini eşelemesi gerekeceği, sanata alan göstermek ve sanattan o alan içinde at oynatmayı istemek anlamına geleceği için bu, daha başlangıçta, sanatın varlığına bir saldırganlığı ya da bir saygısızlığı haber vermektedir.

Demek oluyor ki, milyonların sanatından yığınlara seslenen yapıtları anlayanlar, bu terimi milyonların dertleri karşılığı tutanlardan daha sağlam bir yolda ilerlemektedirler.

Peki yığınlarca beğenilen, alkışlanan yapıt ne demektir? Azlığın olsun, bir kişinin, iki kişinin olsun değerli bulup da çokların umursamadığı yapıtları aşağılık mı sayıyoruz?

Sanım o ki, değerlendirme işinin, yapıta alkış tutan ya da yuha çeken insanların sayısından çok daha değişik temel üzerine oturduğunun bilinmesi zamanı gelmiştir.

Ama çevremize bakarsanız, işler hiç de bu denli ele alınmamaktadır. Kalabalıkların beğenmeleri, hor görmeleri çokluk sanat alanıyla ilgili olmayan ölçülerle yürütülmektedir. Kalabalıklar bir yapıta akıllarıyla değil de murdarilikleriyle yaklaşmayı istiyorlar. Bu yüzden de sanat ürününün tartılması, kantara vurulması işinde çok yanıltıcı sonuçlara varıyorlar.

Doğrusu, bir yapıtın nesnel olarak ölçülmesi, insanın, kendinden, çevresinden gelen birtakım önyargılardan, bilinçaltı verilerinden, değerlendirilmesi istenen yapıtla ilgisi olmayan duygulardan ve daha bir sürü birinci derecedeki şaşırtma araçlarından temizlenmesiyle gerçekleşebileceği için, kendisini böyle bir dizi zorluğa sokması gerekeceği üzerinde bir düşünceye varmamış olan halk, çoğu zaman, bir yapıtın iyisiyle kötüsünü birbirinden ayıramayacak bir durumda bulunur. Onun için iyi bir kitabın kokusunu almak, ancak arıklaşmış ve yüzyıllardan geçe geçe süzülmüş, incelmiş bir beğeniye göre ayarlanan ve yanıltıcı birtakım duygularla önyargılardan kendini kurtarmak başarısını elde eden birkaç kişiye nasip olabiliyor.

DESCARTES'IN GÖSTERDİĞİ YOL

Alaya alınmasın

Yeni bir şiire erişmek isteyen her ozan işe, sanattan kuşkulanmakla başlamalıdır.

Descartes gerçek arayıcılarına bu yolu daha on yedinci yüzyılda gösteriyordu.

ARAŞTIRMA BİTER Mİ?

Çoğu kimse "araştırma" sözcüğünü hafife almaktan çekinmiyor.

Bu baylara göre "Sanat araştırmadır", "Şair araştırmalar yapan kişidir" tümceleri bir noktaya kadar anlamlıdır. O noktadan sonra ise yapıt görünmelidir.

Doğrusunu ararsanız, bu bayların istedikleri çok ayrı bir şeydir. Onlar motorla işleyen arabaya at koşmaya çabalıyorlar. İşin kötüsü kimi zaman bunda başarı da elde ediyorlar. Ama bunun, hem kendilerini hem de kendilerine inanmak bahtsızlığını gösterenleri aldatmaktan başka bir işe yaradığı yok.

Sanat, sanat!

Sanatta araştırmanın bitmesi değil sürgit olması düşünülebilir.

YANLIŞ BİR SANI

Kimi sanatçılar da kendilerini sözcüklerin büyüsüne kaptırmaktan kurtaramıyorlar.

Bunlar herhangi bir sözcüğü şiirlerinde güzel bir biçimde kullanmak dururken çabalarını cicili bicili sözcükler araştırma ve kullanmada yitiriyorlar ki, bu da "Şiire şu sözcük girer, şu sözcük girmez" yolundaki yanlış sanının bir başka kılıkla hâlâ perende attığını gösteriyor.

Aşağıdaki şiirde şairin; katır, Abdülkerim, Siirt, Beytüşşebab, çır çır gibi az kullanılmış ya da hiç kullanılmamış sözcüklerden yararlanmaya kalkıştığı ve bununla okuyucu üzerinde bir tepeden inme etkisi uyandırmak istediği açık olarak görülmektedir. Hele Abdülkerim, Beytüşşebab sözcüklerinin bir de çın çınlı bir ses taşıması bu sanıyı güçlendirecek niteliktedir

Bozmuş âsâbımı bindiğim katır,
Geceyi, ormanı kemiren çırçır,
Katırcı Abdülkerim'in hikâyesi,
Her taşın, her ağacın gölgesi,
Etrafa bakınarak gidiyoruz...
Öyle bir yere varmış ki yolumuz;
Siirt'le Beytüşşebab arası.
Bıçak açmıyor ağzımızı.
Dağlar tekin değil
Köyler yakın değil
Su mudur, rüzgâr mıdır akan,
Belirsiz aşağıdan...

Kanlı bir hançer gibi çıkıyor ay,
Vay benim vay halime vay!
Sanki "dur!" diyecek bir yerden birisi
Ya bu kurt sesi, ya bu kuş sesi!...

Nedir, şairin, dizelerini düzerken şiiri yalnız bu yöne dayandırmamış olması ve şiirin, sözcüklerden çok ayrı bir şey olduğunu bilen bir anlayışla çalışmış bulunması şiiri ayakta tutabilmektedir.

Benim bu yazdıklarımda birtakım yanılmalar vardır.

Bunu, kendim inanıyor değil de, böyle olduğunu sanacakların da çıkabileceğini ve böylelerinin çokça olacağını düşündüğüm için söylüyorum.

Öyle olsa da ne çıkar?

Birtakım yanılmalara düşmeden gerçeğin kavranılmasına olanak var mıdır?

SAĞLAM BİR ŞİİRE ÖRNEK

Rüştü Onur'un, gerçekten rahmetli Rüştü Onur'un şu "Memnuniyet" şiiri usumdan hiç çıkmayan bir şiirdir :

Benden zarar gelmez
Kovanındaki arıya
Yuvasındaki kuşa;
Ben kendi halimde yaşarım
Şapkamın altında.
Sebepsiz gülüşüm caddelerde
Memnuniyetimden;
Ve bu çılgınlık delicesine
İçimden geliyor.
Dilsiz değilim susaman
Öyle ölüler gibi
Bu güzel dünya ortasında.

Ben bu şiiri, heceyle aruzun o bilinen seslerinden kendini kurtarmış saydığım gibi, onda, özgür şiirlerin pek azma nasip olan bir sağlamlık da bulurum.

Bundan başka; şairin, dizelerinde, yinelemelerle düş aşırılıklarına yer vermeyişi, ileri bir anlayışı ortaya koymaktadır.

KUŞKUCULUK

Gerçeğin ardından koşan bir sanatçı kuşkunun ışığı altında yürüyebilmelidir.

Ama kuşku, insanı gerçeğin yok sayılmasına değil, gerçeğin karşısında başka gerçekler de bulunduğu sonucuna götürdüğü süre güzel ve yararlıdır.

Kuşkuculuğu Montaigne de böyle anlıyordu.

Bir dize nedir, yaşantılar mı?

Göz kırpmadan karşılık veriyorum : evet.

Ama dizenin meydana gelebilmesi için yaşantıların canlılığını, etki gücünü yitirmesi, daha doğrusu canlılığını, etki gücünü sanatçının kafasında yer alan evrene aktarması beklenmelidir. Bu da duyguların bizi avuçlarının içine aldığı, gönlümüze, zihnimize baskı yaptığı süre, bizim sağlam dize adına bir şey kurmamıza olanak olmadığı anlamına gelir.

Yaşantılar bize, hiç mi hiç, egemen durumda bulunmamalıdır.

İstenilecek şey Onları, bizim buyruğumuz altında tutabilmektir.

Doğrusu yaşantılarına tutsak âşık kişilerin, gerçek âşık kişilerin, ortaya büyük bir yapıt koyabilecekleri düşünülemez. Bu gibilerin yazılarında rastlanılan yer yer renklilik ve gönül zenginliği belirtileri yapıtın bütününü kaplayan ölçüsüzlük ve oransızlık yanında küçük bir ışık olmaktan ileri gidemez.

Choderlos de Laclos'nun *Tehlikeli Alakalar*'ı yazarken âşık olmadığını yani aşkının ya da aşklarının coşkularına kapılmadığını biz bu romanın çok içli bir sevi romanı oluşundan çıkarıyoruz.

Mme de Lafayette için de aynı şeyi söyleyebiliriz.[9]

(9) Duygulara egemen olmak gerektiği düşüncesine yabancı kalmayan Fransız ozanlarından Max Jacob, aslan yürekli Max Jacob, *Bir Üniversiteliye Öğütler* adlı kitabında anlayışlı olabilmek için acı çekmek ama bu acıya da egemen olmak gerektiği düşüncesini savunur.

ENDAZEYİ AŞAN ÖVGÜ

Övgünün bir endazesi olduğu ve bunun övülen şiirin değeriyle sınırlı bulunduğu herkesçe bilinen bir gerçektir değil mi?

Nerdeee?

Yazılmış eleştiri ya da övgüleri gözden geçirin, bunların yapıtın nesnel değeri yerine övgücü ya da sövgücünün özel duygu ya da eğilimlerini belirttiğini görürsünüz.

Oysa, öte yanda bir şiire bel bağlamak için onun, makbul sayılan anlayıcılar değil, herhangi bir kimse tarafından övülmüş olmasını bekleyen binlerce okuyucu vardır.

BİR ŞARKI

"Şiire şu sözcük girer, şu sözcük girmez" yolundaki yanlış sanı şiiri bir konu sananların görüşüne dayanır.

Oysa, şiirin bir bütün ya da bağımsız ve özel biçimli bir yapı olduğu düşünülecek olursa bütünün dışında başka bir nesneyle ilgilenmek gerekeceği ya da ilgilenme durumunda bunun sanat ürününün anlamını etkileyeceği kolaylıkla kabul edilebilir.

Şiirin bütününü unutmaya yönelen çırpınışlar bir vazo ya da testinin ortaya koyduğu biçim ya da anlamla değil de vazo ya da testinin çok berisinde kalan ve o biçim ya da anlamla hiç de alışverişi olmayan pişmiş-toprak ya da kille didişmeye benzer.

Vazo ya da testi konusunda kimsenin kilden ya da pişmiş-topraktan söz etmesi beklenmediği halde şiir üzerinde sözcüklerden laf açılması onların bir başlarına da bir anlam taşımalarından ileri gelmektedir elbet.

Sözgelişi :

"Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır." dizesinde "nihayet bulmak" fiilindeki anlamın, bir başına ele alınırsa, "Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır." dizesinden çıkan anlamla hiçbir girdisi çıktısı yoktur.

Buradaki anlam dizeyi yapan o beş sözcüğün çok üstüne ya da çok ilerisine geçebildiği halde gerek "nihayet bulmak" sözcüğünün gerekse öbür sözcüklerin bir başına olan anlamları çok ayrı bir düzeni, alanı ilgilendirir.

Bütün bunlara karşılık ozanın sözcüklere yüz vermeyen bir insan olduğu da sanılmamalıdır. Şair sözcüklerle ilgilenir. Dahası, sadece onlarla ilgilenir. Ama bu ilgi şiirin bütününü kavrayan çalışmalar açısından olabilir ancak.

Sanattan anlamak, gerçekten, üç beş kişiden öteye geçemiyor.

Sanat ürününü değerlendirirken yanılmalara, sapıtmalara kapılmamak için bir beğeni ve sanat eğitiminden geçmek gerektiğine sadece bu üç beş kişi inanıyor çünkü.

Ama, üç beş kişinin beğenisine göre ayarlanmış bir yapıtın da öyle halkı eğlendirecek, avutacak, bir yönü pek yoktur denilebilir. Bu bakımdan Valery'nin bir şiiri, Shaw'ın bir oyunu belli bir okunma sınırını hiç mi hiç aşamayacaktır. Zaten bu yapıtların kalabalıklarca beğenilmesini istemek de yapıtın kötülüğünü, kaknemliğini peşin olarak kabul etmekle birdir.[10]

Nedir *Don Kişot* gibi, *Karamazof Kardeşler* gibi büyük sayılarca okunan kitaplar da değerli olabiliyorlar. Yalnız bunların yığınlarca beğenilmesi, onların gerçekten seviyeli olmalarından çok, halkı oyalayacak yöntemi de içermelerine dayanmaktadır.

Kaldı ki, kalabalığın o yapıtları beğenisi ile azlığın beğenisi arasında da ayrılık vardır. Yığınlar, Don Kişot'un değirmene saldırması karşısında kaba kaba sırıtmaya hazırlanırken, azlık, o olayda, insanlığı kemiren dertlerin depreştiğini görmesini bilir.

(10) XVIII. yüzyıl papazlarından Abbé Prévost'nun o eşsiz sevda romanı *Manon Lescaut* için Gide'in "Bu kitap karşısında bir rahatsızlık duyuyorum, çok okuyucusu var," demesi de bu değil mi?

Her sanat ürününün başlangıcında bir öndüşünce vardır. Yapıtın tabanını bu öndüşünce oluşturur ama yapıt bütünlenip bittikten sonra ondan, hiç mi hiç, iz kalmaz. Kalsa da bunun o öndüşünce ile pek ilgisi yoktur.

Denilebilir ki, sanat ürününün taşma ya da harcına bağlanmayan birtakım yasaları, kuralları vardır.

Şiirin kuruluş anında beliren öndüşüncenin, sonraları nasıl kılık değiştirdiğini, dahası, kimi zaman nasıl tanınmayacak duruma geldiğini canlandırmak için, burada Behçet Necatigil'in şiir araştırmalarından birkaç örnek vermeyi yararlı bulurum. "Ölü Utanıyor" adlı şiirin kulisinden derlediğim aşağıdaki üç parça bize adı geçen şiirin yaratılış seyrini biraz olsun göstermektedir. Üçüncü parça şiirin son ve bitmiş biçimidir.

Birinci biçim

Elim hiçbir işe yatmadı ömrümce
Başınıza kaldım
Şimdi öldüm, cenazeme gelince
Kalkması lazım.

Bütün ömrüm sizleri sıkıntıya sokmakla geçti
Bir angarya adeta
İşte şimdi öldüm, yatakta..
Yine başınıza kaldım belli

Elim hiçbir işe yatmadı
Yaşadım sayenizde

Siz güzel ve faydalı..
Minnetle doluyum hepinize.

Sağlığımda ayrı çektiniz.
Ölümümde ayrı
Bu son zahmetiniz
Yapıverin bari.

İkinci biçim

Elim hiçbir işe yatmadı
Faydasız bir ömür sürdüm
Siz de olmasaydınız
Açlıktan ölürdüm.

Sırtınıza bir yük oldum adeta
Öldüm, yine size düştü derdi
Bir yardımınız daha lazım şimdi
Size zahmet son defa.

Üçüncü biçim

Elim hiçbir işe yatmadı,
Ömür sürdüm faydasız.
Yaşamaz, ölürdüm
Siz olmasanız.

Pek çoğunuz benim için sıkıntıya girdi,
Sırtınızda yük gibiydim adeta.
Bir yardımınız daha lazım şimdi
Size zahmet, son defa.

Ormanlardan odunumu getirdiğiniz gibi,
Fırınlarda hamurumu pişirdiğiniz gibi,
Lütfen beni mezarıma bırakıverin
Bildiğiniz gibi.

Kimileri şiir yazmak için böyle uzayıp giden birtakım ilkelerin gereksizliğine inanabilir. Doğrusu, ben burada şiiri kolay yazılır bir hale getirmeye değil, zorluğuna işarete çabalıyorum.[11]

(11) Burada "Evlilik nedir?", "Her genç kız neler bilmelidir?" türünden bayağılığı kendilerine amaç edinen birtakım kitapların da hiç değilse sorunları gün ışığına çıkarmak bakımından yararları bulunacağı kabul edilmelidir. İlkelere bu açıdan bakmak, onların daha hoşgörüyle karşılanmasına yarayabilir.

KENDİ ÇAĞINI YAŞAMAK

Bir sanatçı ancak kendi çağını yaşamakla yeni bir sanata varabilir.

Ama kendi çağını yaşamak, zamanının beğenisine, düşünüşüne sıkı sıkıya bağlanmakla değil de, eski çağların beğenisine, düşünüşüne aldırmamakla olur.

Kimi de, sanat ürünü hem değerli olsun, hem de halkın ilgisini uyanık tutsun diyor.

Bence bu düşünce de temelsizdir.

İlkin, şundan : Sanatçı halkı oyalamakla yükümlü değildir. Sanatçının halkı güldürmek gibi bir düşüncesi olması, onun sanat kurallarını, sanat ilkelerini bir yana bırakması demektir. Sonra şundan Halkın sanat ürününü anlamadan, ondan hoşlanması isteniliyorsa, bu da boşuna bir yorgunluktur.

Halkın daha çok eğlenebileceği şeyler vardır.

Burada bir roman için söylenmiş bir sözü hatırlıyorum

"Eğlenmek isteyenler başka yana!"

Evet başka yakalara.

Ama azlığın, Gide'in deyişiyle Efendi Adamlar'ın, sınırı ile genişlesin denilecekse, yapılacak iş çok başkadır :

Yığınları da sanat ve beğeni eğitiminden geçirmek.

Bir nokta daha

Sanatın halka doğru genişlemesini isteyenler de gene eleştirmenler, aydınlardır. Milyonlar kendi adlarına yapılan tartışmalara, sövüşmelere bana mısın demeden yaşamaktadırlar.

Nietzsche, Alman ulusunun budalılığını dünyanın dört bir bucağına bangır bangır yayarken, Alman ulusu, değil Nietzsche'in sözlerini Nietzsche'nin kendisini bile sezinleyemeyecek kadar domuz etine ve birasına gömülmüştü.

Şair, gerçeğin bir yorumuna, ortada dolaşan dille söylemek gerekirse, tefsirine ulaşmış kişidir. Gerçeğe belli bir açıdan değil, herhagi bir aralıktan bile bakmasını beceremeyen bir adama nasıl sanatçı denileceğini benim aklım almaz doğrusu.

Aynı nedene dayanarak, "Düşünceleri ne olursa olsun, şairlerin öyle bir içgüdüleri vardır ki, bu doğru yolu bulmak ve sağlam şiire varmakta onları her zaman için destekler" diyenlerin, yani o şairin kişiliğine inanmayanların sözlerini de yersiz bulurum ben.

Şu, kabul edilmeli ki, renkler, sesler, tatlar dünyasıyla ilgili açık ve seçik düşünceleri bulunmayan bir insanın sade suya bulguru, aşure diye önümüze sürmesi hiç de olanaksız değildir.

ÖLÇÜ

Bir sanat ürününde gereksiz olan da gerekli olan kadar gereklidir.

Yalnız gereksiz olanın bir yerde durması, bir yerde bitmesi gerekir ki usta sanatçı işte bunu bilendir.

Ama kimi sanat ürünleri de salt gereksiz öğelerle dolup taştığı için güzel adına hak kazanmışlardır.

Şu "Kırk İkindi Yağmurları"nı okuyalım

Sabahları âşık değilim dedim
Hakikaten de öyleyimdir.
Her sabah rahat neşeli olurum
Hatta sesime bakmadan türkü söylerim

Herkes gibi işime giderim ben de
Çalışmak sanki özlediğim bir şeydir
Sonra yavaş yavaş o aklıma gelir
Havam bulutlanır gitgide.

Peşinde koşmaktan yorgun düşerim.
Çekilmez olur artık şehir
Bilirim şimdi kırlarda
Bir hayvan sakince suya eğilmiştir
Trenler geçip giderken küçük kuşlar
Durmadan yer değiştirir telgraf tellerinde.

Necati Cumalı'nın yazdığı bu şiir yukarda söylediklerime uymuyor mu?

Kimileri de, kolay yazılmış, damgasıyla, kimi şiirlerin yüzüne kara çalmak istiyorlar.

Oysa Ahmet Muhip Dranas'ın şu "Atlıkarınca" şiirinden de anlaşılacağı üzere, kolay yazılmış duygusunu veren şiirler, gerçekte, büyük bir çaba, büyük bir emekle dokunmuşlardır

Ne çektik böyle gülünceyedek
Eh işte şeniz hep bu düğünde
Karım şen bir deliler evinde
Yirmisinde hemşirem Van'da
Babam tahta tezgâhının üstünde
Ben bir hayal atının sırtında
Ve anam mahzun ölünceyedek..

Kolay yazılan şiirler bu ve bu gibiler değil, zorumsu bir çeşni taşıyanlardır.

COŞKULAR

Şiir coşkuyla yazılmaz.

Coşkuyla yazılmış etkisini uyandıran şiirler bile hesaplı bir düşünce, hesaplı bir duyguyla düzülmüştür.

Gerçeği şu ki ozanlar, coşkuyu duyularıyla değil uslarıyla kavramak istemeği yeğlerler.

Coşkunun yeri; günah çıkartma ya da evlenme önerisi yapma gibi yürek hoplatıcı sahnelerdedir ancak.

Benim "Güzin" üzerine yazdığım şiirlerin güzel daha doğrusu o kadar güzel olmamasının nedeni de budur.

O şiirlerin kimi dizelerindeki korkunç başarısızlık, benim o şiirleri yazdığım zamanki coşkularımın bir sanat ürününü yok edecek kadar güçlü oluşuna dayanmaktadır.

Hâmid'in *Makber*'i için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Makber'e boğucu bir hava veren "haşiv"lerle "zaafı telif"lerin, gönül kabarmalarının şairin yakasına yapıştığı anlarda çiziştirilmiş olduğunu kabul etmek hiç de yanlış değildir. Kitabın inci gibi parıldayan dizelerini ise Hamid, duygularının baskısından kurtulduğu o mutlu saatlerinde yaratmış olmalıdır.

Zaten *Makber*'in, Fatma Hanım'ın ölümünden çok önce yazılmaya başlanması; bu, şiiri tragedya sanan şairin, ölümün insana verebileceği derin coşkularla sarsılmaya hiç de niyetlenmemiş olduğunu açık bir biçimde belli etmektedir.

İYİ DUYGULAR

Coşkunun yanı sıra bir de "iyi duygular" gözden geçirilmelidir.

İyi duygularla kötü edebiyat yapılacağını Fransız yazarı André Gide söyler.

Yalnız bu sözden bir yapıtta iyi duyguların bulunmaması gerektiği sonucu çıkarılmamalıdır. Burada salt iyi duygulara yer verip sanatı umursamadan yazı çiziştirenler suçlandırılmak istenmektedir.

Yoksa yurtseverlik, onurluluk, ağırbaşlılık ya da duygululuk ile dolup taşmış kitaplar çoktur. Böyleleri daha çoktur.

OKURLAR VE ELEŞTİRMENLER, ŞU BENCİL YARATIKLAR

Okurların edebiyat ürününü değerlendirme işinde hiçbir sağlam temele dayanmadıkları artık açıkça söylenmelidir.

Bu gibiler şiir ya da romana eğlence gözüyle baktıkları gibi onlarda, doğruluğu kendilerince bellenmiş düşüncelerin, orta malı sözlerin yinelenmesine de pek dikkat ederler.

Okurların bu tutumu kolaylıkla açıklanabilir. Onlar kendi düşüncelerine sanat yapıtlarında rastlamakla bu düşüncelere kendilerinin daha önce varmış olduklarını düşünerek sonsuz bir haz duyarlar. Oysa kendi görüşlerine uymayan düşünceler kendi uslarına bir saldırışı ya da bir saygısızlığı dile getirmesi ya da hiç olmazsa böyle bir olasılığı taşıması bakımından bu bayları haklı olarak fitil etmektedir.

Okuyucu bencildir, kendini beğenmiştir.

O sanat yapıtı karşısında bile kendinden bir şey vermek istemez.

Sanat ürünü önünde boyun eğmenin onur kırıcı olduğunu okuyucu, kendi küçük ruh hesaplarına dayanarak çok önceden görmüştür.

Eleştirmen de böyledir.

Eleştirmenin beğeneceği bir yapıt çokluk kendi ününe ve çıkarına dokunmayan ve okunduğu zaman anlaşılmasında zorluk bulunmayan orta çapta kitaplardır.

Kendilerini beğenme, sanatçıyı da beğendirme durumunda gören eleştirmenler kendi anlayış ve beğenilerini aşan bir yapıtla karşılaşabilecekleri olasılığını hiç mi hiç kabullenmek istemezler. Doğrusu şu ki, okuyucu katında olsun, eleştirmen katında olsun aşağının bayağısı bir yapıt karalayan ama okuyu-

cu ya da eleştirmeni şakşaklamaktan geri kalmayan sanatçı(!), ince bir zekâ ile örülmüş bir kitap yazan ama okuyucu da ya da eleştirmen denilen bencil yaratıkların sersemliklerini ve anlayışsızlıklarını yüzlerine vurmaktan çekinmeyen sanatçıdan yeğ tutulur.[12]

(12) Pascal'ın "Onlar bilmedikleri şeye sövgü yağdırıyorlar" sözünü şuracıkta anmama izin buyrulur mu?..

SANAT VE MODA

Şimdilerde sanatın moda olduğu ve her çağın kendi sanatı bulunduğu kale alınmak istenmiyor. Bunun nedeni ortada

Moda sözcüğüyle hafiflikler, bayağılıklar, tatsızlıklar anlaşılıyor çoğu kez.

Oysa moda; sanatın ya da belli bir çağ sanatının öyle uzun boylu tutunamayacağına işaret yolunda kullanılmaktadır.

Doğrusu, sınırı çizilmiş bir çağ içindeki sanatın sürgit olacağını, yani yüzyıllara doğru taşacağını sanmak çokça iyimser olmak ve burnu havalarda dolaşmakla birdir.

Beğeni dediğimiz şey, yani zevk, insanlara göre değiştikten sonra, kuşaklara göre haydi haydi değişir. Böyle olunca da beğenisi başkalaşmış ya da yepyeni bir alana kaymış bir toplumdan, eski beğeniye uyularak yazılmış yapıtları baştacı etmesini nasıl isteyebiliriz?

ÇALIKUŞU

Sanatın özüyle ilgilenenlere, mamutlar, pterodaktilüsler gibi soyu ortadan silinmiş yaratıklar gözüyle bakılırsa yeridir hani.

Sanatın özü.

Başını çevirip de bununla aşna fişnelik eden kaldı mı ki?

Hemen hemen hepimiz, yapıtta, şundan ya da bundan laf açılmış olmasını ya da olmamasını yapıtın başarıya ulaşıp ulaşmamasından yeğ tutuyoruz. Yapıtın, ötesine, berisine takılmayıp bize estetik bir haz verip vermediğine bakmak hiçbirimizin aklına gelmiyor.

Dağarcıklarımızı yoklayalım; Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu*'nu Feride'nin çileli yaşantılar içinde kıvranmasından sevdiğimizi görürüz.[13]

(13) Ben, şiirlerimde, kendi adımı kullandığım vakit, bana kızanların sayısının bir hayli kabarık oluşu, işte bu, estetik haz denilen şeye kulak asmayıp, sanat ürününü salt konusuyla ölçenlerin çoğunlukta olmasındandır.

İşi anlayıp da, kafakâğıdımdaki ad yerine "Hacivat" adını kullanmağa başlayınca bunlardan bir bölüğünün yatıştığını gördüm. Yatışmayan bir bölük okur ise, şiirlerimde kızacak daha başka yerler bulmakta ya da yumurtlamakta gecikmedi. Benim bu ilkeler kitabında da sık sık kendi şiirlerimden ya da kendi başıma gelenlerden açışım birçoklarını sinirlendirecektir sanırım.

Ne yapayım ki, en çok kendi şiirlerimi ve kendimi biliyorum; düşüncelerimi doğrulamak için örnek getirmek gerektiği zaman da, dilime, ilk, onlar takılıyorlar.

GÜZEL SÖZCÜKLER YAPICILIĞI

Benim ilkelerde savunduğum düşüncelere bakarak şiiri "Güzel Sözcükler Yapıcılığı" ile bir tuttuğum sanılmamalıdır.

"Güzel Sözcükler Yapıcılığı" divan şairleriyle hececilerin büyük bir dikkat ve gösterişle ele aldığı boş ve kof bir sanattır.

Başka bir ilkede de yazdım :

Yapıtlar "gerçekten daha gerçek" olmaya bakmalıdır.

Gerçekten daha gerçeği ya da sadece gerçeği ele geçirmemiş yapıtlar, uydurukluktan öteye geçemezler.

Bir hayaller ve düşler dünyası üzerine oturtulmuş gibi görünen Maurice Maeterlinck'in *Mavi Kuş*'u türünden yaratılar bile, temelini araştırın, gerçeği bir simge içinde vermeye çalışırlar. Böylelerinin gerçekten uzaklaştıklarını söylemek haksızlıkların en büyüğüdür.

Kimi sanatçı nefesli oluşunu belirten bir yapıt ortaya koyduktan sonra artık her türlü çalışmanın sona erdiğini sanıyor.

Bu durum ise bu gibileri az zamanda yeteneklerini yitirmeye ve edebiyattan ayrılmaya götürüyor.

Demek sırf kumaşı olduğunu belirtmek yeterli değil.

Evet, sanatçı buna bir de çalışmasını katmalıdır.[14]

(14) Bu söylediğimiz duruma düşüp de edebiyatın yakasını salıvermek inceliğini gösteremeyenler, çokluk, Balzac'ın bir romanındaki benzerleri gibi, ömürlerinin son günlerini, gençlere öğüt vermeye, yol göstermeye bağlıyorlar ki bu da bulanık sudaki balık avını daha içinden çıkılmaz sonuçlara sürüklüyor.

SANATTA EKSİKLİK

Şiirin tam biçimini alması, olgunlaşması hiçbir vakit beklenemez.

İyi bir şiir bile, her zaman için kimi eksiklikler taşır.

Ama bu eksiklikler, şiire hiç de kötü dedirtecek oranda olmamalıdır.

Genç yaşta ölen ama çok uzun ömürlü şiirler yazmış olan Muzaffer Tayyip Uslu'nun şu aşağıdaki şiirinde kimi tökezlemeler kimi cılızlıklar vardır herhalde.

Sözgelişi yedinci, sekizinci ve dokuzuncu dizelerde "için" sözcüğünün üç kez yinelenmiş olması kaçınılması gereken bir kusur olarak belirmektedir.

Ama şiiri okuyun, göreceksiniz ki pek az şiire nasip olan bir tatlılık sizi, daha ilk dizeden, ne diyorum, ilk sözcükten sarmaya başlayacaktır :

Bilmelisiniz ki insan kardeşlerim
Deniz denilen bir şey vardır yeryüzünde
Ve gökyüzü mavidir ekseriya
Sonra aklınızda bulunsun
Ne olur ne olmaz
Aklınızda bulunsun
Yalnız yaşamak için geldik bu dünyaya
Başka hiçbir şey için değil
Mesut olabilmemiz içindir
Ne varsa bu dünyada
Gökyüzünden tutun da
Ağaçların meyvesine

Hatta gölgesine varıncaya kadar
Ne varsa bu dünyada
Mesut olabilmemiz içindir
Aklınızda bulunsun.

HOMEROS'UN ACIKLI DURUMU

Sanatın moda olduğunu herkes biliyor.

Gelgelelim birçokları edebiyat tarihleriyle müzelerin ne işe yarayacağını kestiremedikleri için bu düşünceye yanaşmak istemiyorlar.

Oysa, edebiyat kitaplarının yalanlarla, hiç değilse yanılmalarla dolu olduğu ve müzelere giren yapıtların daha çok rastlantılara ve dostluklara bağlı kaldığı düşünülür ve Homeros, Dante gibi ululukları sanat tarihlerince ayyuka çıkarılan ozanları bugün kaç kişinin okuduğu hesaplanırsa bu konu yüzünden kafalarda belirecek duraksamaların pek öyle ipe sapa gelir şeyler olmadıkları kolayca meydana çıkabilir.

Şunu gerçek bellemeli ki, okuyucu, eline aldığı bir öykü ya da resimde, ilk kendi çevresini görmek, kendini anlatan bir renk, bir eşya ya da bir yaşam parçasını sezmek ister. Kendi çağını dolduran aşklar, cinayetler, evlilikler, para dalavereleri ne kadar değersiz ve yüz kızartıcı bir dille anlatılmış olursa olsun, kendi çağının dışında geçmiş olaylardan çok sarar onu.

Uzağa gitmeyelim. Homeros'un bugünkü acılı durumunu Odiseus'un sırtında bir serj ya da mulin, altında da bir Oldsmobile bulunmayışı hazırlamıştır.

Çoğu yazarlar usa, hazzın kaynakları arasında en geniş yeri ayırmaktan çekindikleri gibi ruhu, gönlün ve usun üstünde bir veriymiş gibi göstermek heveslisidirler.

Edgar Allen Poe da bunlardan biridir.

Bu Amerikan ozanı, şiirin alanını, her nedense, kalbin sarhoşluğu adını verdiği tutkudan ve usun bir kanışı olarak tanımladığı gerçekten sıyırıp, ruhun esriklik haline bağlanmaya çalışır.

Ben bunu hiç anlamamışımdır.

İnsan nasıl olur da, bütün beden parçalarının hesabını kendi bağrında toplayan usu; gönlün, ruhun buyruğunda görür? Nasıl, nasıl?

Kimi okurlar da benim bu söylediklerimde yer yer çelişkileşe rastlanıldığını düşünebilir.

Gerçeği şu ki böyle her yönü kavramak isteyen bir kitapta çelişkiye düşmemek adamakıllı zordur. Ama burada karşıt kavramları pek başka bir anlayışla ele almak ve onların birbirlerini yalanladığı değil birbirlerini bütünlediği sonucuna varmak daha yerinde olur.

Hem bu denli bir davranış içinde olan herkes, Hegel gibi ayrı kavramlara, karşıt kavram gözüyle bakmak yanılgısından da kendini koruyabilir.

Salâh Birsel
Şiirin İlkeleri

Bu kitapta çağdaş edebiyatımızın önde gelen şair ve deneme yazarlarından Salâh Birsel'in daha önce ayrı ayrı yayımlanmış üç kitabının bir arada basımını bulacaksınız.

Şiirin İlkeleri, ülkemizde şiir sanatının gizlerini açıklayan ilk kitaptır. Şiirin kuramsal yanı üstünde düşünmek isteyenlerin her zaman yardımına koşacak bir temel başvuru kitabı.

Sen Beni Sev, karşılıklı konuşmalardan kurulmuş, iki edebiyat kişisinin "ikili fiskos"ları çevresinde edebiyatın temel sorunlarına, içine alay öğesi de katarak yaklaşımlar getiriyor.

Seyirci Sahneye Çıkıyor ise, Salâh Birsel'in çeşitli dönemlerde kendi yapıtları üstüne yaptığı açıklamalardan seçmeleri içeriyor.

Salâh Birsel (1919-1999), şiirleri, denemeleri ve günlükleriyle çağdaş edebiyatımızın doruklarından biri. Şiirde, duyarlığı geri çekip, alaycı, düşünceyi öne çıkaran biçemiyle kendine özgü bir yer edindi. Denemede, dilin olanaklarını genişleten, rahat okunurluğu ve ilginç konularıyla bu türün geniş okur kesimlerince sevilmesini sağladı. Kazandığı çok sayıda ödülün yanı sıra, çok okunan bir yazar olmasıyla da okurların her zaman gözde yazarlarından biri oldu.

adam 780

ADAM

9 789754 186307

ISBN 975-418-630-8